

# Neoliberalizm, tabiat ve doğal afetler

29.05.2014

Toplumsal üretim süreçleri, özlerine bakıldığında, birçok olgunun yanı sıra, tabiatın düşman kuvvetleriyle girilen mücadelenin de bir ifadesini oluştururlar. Üretici güçlerin gelişimi yönündeki her bir adım, aynı zamanda insan-doğa ilişkisinin rasyonalize edilmesi çabalarında ileriye doğru atılan bir hamledir. Ekonominin toplumsal örgütlenişinin imkân verdiği ölçüde, mümkün olan en az emek-zaman cetvelinde en fazla üretimi ve verimi gerçekleştirebilme hedefi, tabiat kuvvetlerine gösterilen bağımlılığın bir şekilde çözülüşünü şart koşar. Bir bağlamda topluma hâkim olan üretim ilişkileri, toplumun doğayla ve onun gündelik hayata etki eden yıkıcı ve/ya yapıcı yanlarıyla girdiği ilişkide belirleyicidir. Elbette tek başına bu üretim ilişkileri, toplum-doğa diyalektiğini inşa edemez (üretici güçlerin gelişimi, teknik ve teknolojik yeterlilik, üretkenlerin üretirken edindikleri bilgi, görenek ve geleneklerin çağlar boyu birikip sıçramalarda bulunması, vb. gibi sayısız farklı somut etkenin de bu inşa sırasında rol aldığı gözlemlenebilir), ancak parantez içinde sayılan koşulların olgunlaşmış ve hatta dalda kalan bir meyve gibi çürümeye yüz tutmuş olduğu bir konjonktürde (ki bu tekelci kapitalizm aşaması olur), son tahlilde belirleyici olanın bu ilişkiler ve bu ilişkilerin etkileşimde olduğu üretim tarzı olduğunu söylemek abartıya kaçmak olmaz.

İnsanları üretirken karşılıklı olarak girdikleri ilişkiler ve karınlarını doyurma tarzları değiştikçe, onların ve toplumun tabiat ile girdikleri ilişkiler de değişime uğruyorsa eğer, mantığın en basit yasalarından birini kullanma hakkını kendimizde bulabiliriz: B, A'yı takip ediyor ise, B ile A arasında bir nedensellik vardır.

Ne var ki bu yazı, sınıflı toplumun değişik varyantları (köleci, feodal, asyatik, vs.)

altında toplum-doğa ilişkisinin nasıl biçim değiştirdiğini değil, sadece neo-liberal ekonomi politikaların bu ilişkiyi nasıl etkilediğini konu alacaktır.

## **Afetlerin artan etkisi ve nedenleri**

Yukarıda sıraladıklarımızı aklımızda tutarak, neo-liberal politikaların 1980'lerde gündeme gelemeye başlamasıyla, doğal afetlerin toplum ile "kurduğu" ilişkide yaşanan görece değişikliğin ne gibi sonuçlar doğurduğuna göz atalım.

PreventionWeb.net internet sayfasının verilerine göre, 1980'lerden günümüze doğal afetlerin yol ağtığı sosyal hasarın grafiği çıkarıldığında, 2000'li seneler en çok can ve mal kaybının yaşandığı dönem olarak gözüküyor. Bu istatistiklere ABD merkezli Ulusal Kasırđa Merkezi'nin raporları da katılıyor. Tıpkı, sestem daha hızlı uçan bir jetin sürtünme dolayısıyla çıkardığı seslerin, onun arkasından gelmesi gibi, neo-liberal programların yol ağtığı yıkımın boyutu da, hayata geçirilmeye başlandıklarından seneler sonra etrafa sağılıyor.

Zira sadece ABD'de (o da resmi sayılara göre), 1980-2012 yılları arası dönemde, afetler nedeniyle açılan 544 milyar dolar emekçilerin vergilerinden alınıp ve ücretlerinden çalınırken, 12 366 hayat da, yine bu afetlere karşı gerekli teknik ve toplumsal önlemleri alma kapasitesine sahip olmayan finans kapital nedeniyle son buldu. Bu muazzam yıkımın boyutlarını kavrayabilmek için bir karşılaştırma yapalım: Yine ABD'de 1930'lar boyunca devam eden ve ismine "Toz Çanağı" denilen kuraklık dönemini akıllara getirelim. Bu dönem boyunca, ülkenin orta bölgesinde yer alan ve kilometrelere yayılan verimli büyük ovalar, "Büyük Amerikan Çölü"ne dönüşmüştü. Sonuç olarak, kapitalizmin tarihinin en büyük mali krizlerinden biri olan "1929 buhranı" ile de birleşen bu kuraklık, 1 milyar dolarlık bir zarar ve 7 bin kişinin ölümünü getirdi.

Bu noktada, mali ve insani kaybın nedeninin, en temel can güvenliği önlemlerini alamayan sermayenin olduğunu söylemenin, "indirgemecilik" olacağını söyleyenler olabilir ve olacaktır da. Ancak bu argümanımız, gerçeklere sadık

kalma pahasına ortaya atılmaktadır. Zira ABD Senatosu'nda doğal afetlere karşı oluşturulacak politikalar zinciri tartışılırken, can ve mülkiyet kaybını önleyecek siyasal hattın uygulanabilmesi için gözden çıkarılması gereken ekonomik maliyetin, doğal afetlerin yaratacağı zarardan çok daha fazla olabileceğini belirten Cumhuriyetçiler, gerekli tedbirlerin alınmasını burjuvazi adına durdururlarken, argümanımız için kullanabileceğimiz en veciz örneği de vermiş bulunuyorlar.

Başka bir itiraz ise, "asıl" suçlunun sermayenin değil ancak iklim değişikliğine bağlı olarak küresel ısınmanın olduğu yönünde yapılabilir. Kapitalist sermaye birikim süreci adına yapılanların ve göz ardı edilen "detayların", bizi genetik olarak dejenerasyona uğrattığı ve gezegeni, üzerinde herhangi sağlıklı bir yaşam formunun yaşayamayacağı bir çöle dönüştürme yolunda ilerlettiği su götürmez bir gerçekliktir. Ancak bu itirazın zayıf noktası, yukarıdaki cümleden de anlaşılabilir üzere, afetlerin artan nitel etkilerinin sorumlularıyla, tanık olduğumuz barbar iklim ve enerji politikalarının, öznelerinin bir ve aynı olduğudur.

Bu çıkarım bir kenara, "ABD"de insanların neden olduğu küresel ısınmaya bağlı hava olaylarında artış olmamıştır. Tersine son 60 yıldır en güçlü kasırgaların sayısında azalma olmuştur." diyen Colorado State Üniversitesi Atmosferik Bilimler Fakültesi'nde Profesör Emeritus olarak görev yapan meteoroloji uzmanı Roger Pielke'e kulak kabartalım ve elimizdeki verileri karşılaştıralım; "azalan güçlü kasırga sayısı" ile "artan mali ve insani kayıp" olguları arasında bir çelişki var mı?(1) Tam tersine! Bu iki olgu arasında bir çelişki görenler, veri toplayan uluslararası burjuva kurumlarının vasıfsız ve yüzeysel raportörleridir, ki onlar da çoğu zaman "çelişkilerin" üzerinden atlamayı görevleri bilirler.

Pekiye, ABD'de güçlü kasırgaların sayısı azalırken, nasıl oluyor da sosyo-ekonomik yara daha da derinleşebiliyor? Çünkü kendi ulusal egemen sınıflarının profesyonel temsilciliğini yapan neo-liberal hükümetler, kâr hadlerini yukarıda tutabilmek için, savunulabilir bölgeler oluşturmaktan ise(2), bu bölgeleri özelleştirmek zorunda. Yine aynı ilişki göz önünde tutularak, yerleşim birimleri ve konutlar bina edilirken, sağlamlık, dayanıklılık, can ve mal güvenliği gibi unsurlar değil, en az maliyet ile en fazla kâr gibi unsurlar ön plana çıkıyor. Bir liste çıkartacak olursak,

çoğu ülkede, gerçekçi afet önleme programlarının “kalkınma programları” dâhilinde bile olmadığını fark ederiz. Zira bu, emek-gücü sömürsü üzerinde yükselen “kalkınmanın” “kısmetini” tıkayabilir.

### **Tabiat mı? “Laissez-faire” (Bırakınız yapsınlar) !**

*“Doğal felaket riskleri yoksulluğun hem sebebi, hem de sonucudur. Kent yerleşim bölgelerinde hükümetin kötü yönetimi, ileriye görememesi ve hatalı imar programları afet riskini daha da arttırıyor.”* Hayır bu cümleleri sarf eden bir Marksist değil, Filipinli burjuva senatör Loren Legarda.

Elbette, ekonomik temelli yoksulluğun tek ve ana sebebi doğal afetler değil ancak Legarda şu noktada çok haklı bir noktaya parmak basıyor: Felaket riskleri, yoksulluğun, yani parantez için sınıflı toplum örgütlenmesinin bir sonucudur.

Yukarıdaki iddiayı teorik olarak derinleştirmeden önce, Birleşmiş Milletler’in (BM) “Uluslararası Afet Riskini Azaltma Programı” üzerine konuşurken BM Genel Sekreter Yardımcısı Margareta Wahiström’ün bilinçsizce verdiği itirafı da masaya yatıralım. Wahiström, afetlere karşı alınabilecek yüzeysel, teknik ve kâr oranlarını baltalamayacak olan tedbirleri sayıyor ve ardından ekliyor: *“Ama tüm bunlar hayata geçirilmiş olsa bile yine de afetler devam edecektir.”* Keza Filipinli senatör Legarda da, konuşmasının başında, aynı yargıyı dile getirmişti: *“Doğal felaketlere karşı fazla bir şey yapamayız.”*

Kapitalizm kaotik ve anarşik bir ekonomik sistemin adıdır. Bu alt yapısı sebebiyledir ki, kapitalizm kendi toplumsal ilişkilerini bir bütün olarak kontrol edemez. Plansız ekonomik düzlem, toplumsal ilişkileri, kapitalist toplum içerisindeki bireyin karşısına büyük bir güç olarak koyar. Birey bu ilişkilere (gelenekler, yasalar, aile değerleri, ahlakî talimatlar) yabancılaşmıştır ve ilişkiler bütününe itaat etmek zorunda kalır. Kapitalizm, insan ile toplum arasındaki etkileşime bu tarz bir karakter verirken, insan ile doğa arasındaki ilişkiye de benzer bir nitelik atfeder. On binlerce yıl giderek ivme kazanarak ilerleyen

toplumsal, teknolojik ve bilimsel gelişimin sonucunda, insan hâla tabiat kuvvetlerine bağımlıdır ve bu kuvvetleri kontrol edemediğinden onlara karşı yabancılaşmıştır.

Kapitalizmin, insan-doğa ilişkisine politik yaklaşımı, insan-piyasa ilişkisine yaklaşımına benzer: “laissez-faire” (bırakınız yapsınlar)... Kapitalist toplum kendi ekonomik, sosyal ve doğal hayatını kontrol edemez. Bu durum en açık ve en keskin hâliyle savaş, kriz, devrim ve “doğal” felaket zamanlarında görülür.

Marx, Kapital’in 1. cildinde, bizi yönettiği söylenen tabiat kanunlarının “eylemleri doğa kanunlarına tabi olanların bilgi eksikliğine dayandığını” belirtiyor. Gerçekten de antik çağların Mısır ve Rusya’sındaki ideoloji üreticiler, köylülerin talepleri karşısında Nil ve Volga nehirlerinin ne zaman taşacağıının hesaplanmasının imkânsız olduğunu iddia etmişler miydi? Aslında mesele, bunu iddia edip etmedikleri değil. Zira sorunsalı bu cevaba indirgemek, tarihsel ve objektif etkenleri dışlayarak, sosyal gelişimi öznel hırslara indirgemek olurdu. Antik zamanın ideoloji üreticileri, ve evet hatta ruhban sınıfının üyeleri, nehirlerin ne zaman taşacağını hesaplayabildi çünkü onların bu düşünsel faaliyetle uğraşmaları için ihtiyaç duydukları boş zamanı yaratan ve onların yerine de maddi üretimi sürdüren bir köle sınıfı vardı. Yönetim fonksiyonlarından soyutlanan bu üretici sınıfın, toplumda “ayrıcalıklı” bir kesime sağladığı boş zaman olanakları sayesinde, bugün gezegenimiz ile Ay arasındaki çekim yasalarından faydalanarak gerekli hesaplamaları yapabiliyor ve bunun somut önlemlerini alabiliyoruz. Dahası, üretici güçlerin tarihsel atılımlarıyla üretim ve tüketim araçlarında yaşanan sıçramalar, taşan nehirlerin yol açtığı yıkıcı faaliyetlerin dinamiğini tamamen dönüştürebiliyor ve örneğin, bu “yıkıcılıktan” olağanüstü boyutlarda enerji üretiliyor.

O hâlde günümüzde, insanlığın tabiata ve onun kuvvetlerine gösterdiği acınası bağımlılığın nesnel şartlarını nasıl yok edeceğiz? Emekçi sınıfın diline kök salmış “inşallah” yargısını, aydınlanmacı bir yöntemle cümlelerimizi sınıfsal kibrin renklerine boyayarak mı, yoksa bu kelimenin doğuşuna neden olan insan-toplum ve insan-doğa ilişkilerini rasyonel bir düzlemde çözümleyip, toplumu da doğayı da bilinçli bir şekilde baştan örgütleyerek mi yok edeceğiz?

## Emeğin özgürleşmesi ve doğayı tımar etmek

*“Gerçekten özgür emek (...) tamamen doğal, ilkel yönlerinden vazgeçer ve üretim sürecinde doğanın bütün güçlerine hükmeden bir öznenin etkinliği olur.”* diye yazıyor Marx Grundrisse’de.

Belki de bugün insan gönencini, refahını, sağlığını doğaya hâkim olarak yükseltmekten, tabiatın içine nakşedilmiş yasaları keşfederek insan yaşamını iyileştirmekten, örtüyü-peçeyi kaldırıp deşifre etmekten ve evrene hükmetmekten bahsettiğimizde, bunun “sağduyulu” olmayacağı söylenecektir bize. Ancak sağduyu hiçbir zaman bilimsel bir duygu olmamıştır.

Özel mülkiyetin kendisi de dâhil olmak üzere, bu yönde kurduğu engeller ortadan kaldırılıp emeğin özgürleştirilmesi tamamlandığında, dağların diziliş biçimleri, nehirlerin aktıkları farklı yönler ve okyanusların derinlikleri, üretimin ve gelişimin önündeki engeller olmaktan çıkacaklar. 1844 El Yazmaları’nda, komünizmde “doğa insan olmuştur” iddiasında bulunan Marx, *“Bu, insan ve doğa arasındaki mücadelenin hakiki çözümüdür.”* diyerek, tarihsel materyalist metodu mantıksal sonucuna vardırıyordu.

Sınıfsız toplum, tarih boyunca ilk olarak “doğal” kabul edilen tabiat kanunlarını ve süreçlerini ele alacak ve onları bilinçli bir vaziyette inceleyip “doğal” niteliklerini söküp atacak ve taşıdıkları potansiyeli toplumun ortaklaşan çıkarlarına tabi kılacaktır. Bu hedefe giden yolu, Latin Amerikalı işçi sınıfı önderi Nahuel Moreno, bundan 34 sene önce yazmıştı:

*“Troçkizmin önderliği altında ancak proletarya, insanlığın gördüğü bu en büyük zorluğa bir çözüm üretebilir: evrenin fethi. Evrenin fethi, bugün Marksizmin özgürlük ve zorunluluk arasındaki geleneksel diyalektiğini değiştiren mutlak bir ihtiyaçtır. (...) Sosyalist insanlık ise hala çok daha büyük bir zorlukla, insanlığın gördüğü bu en büyük zorlukla karşı karşıyadır: Emperyalist rejimin veya bürokratik rejimlerin varlığının devamı, bizi insan ırkının yok oluşu sınırına doğru*

*ittiği tam bu esnada, Troçkizm insanlığın gerçekteşirmiş olacağı en büyük sıçramanın olabilirliğini, evrenin sosyalizm tarafından fethini işaret etmektedir.”*

## **Dipnotlar:**

**1.)** Hemen ekleyelim, aynı zamanda Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) raporuna göre, iklim değişikliği geçen son 15 yılda yavaşladı. Rapor, bunun okyanusların beklenenden daha fazla ısı depolamasından kaynaklanmış olabileceğini belirtiyor.

**2.)** Carnegie Enstitüsü Küresel Ekoloji Bölümü kurucu başkanı Profesör Chris Field, afetlerden sağ çıkabilmek için yapı kodlarının ve savunulabilir bölgelerin oluşturulmasını öneriyor.